

Душан Ј. МАРТИНОВИЋ

ЈЕДАН ДРАСТИЧАН ПРИМЈЕР КРШЕЊА *УСТАВА* ИЗ 1905. И ПРОТЕСТИ НИКШИЋАНА ЗБОГ ДЕМОЛИРАЊА ШТАМПАРИЈЕ „НАРОДНЕ МИСЛИ” 1907. ГОДИНЕ

Године 1907. догодио се један случај без преседана који представља драстично кршење *Устава* из 1905. године. Случај у цјелини није непознат у црногорској историографији а својевремено је имао великог одјека – публициитета у јужнословенској штампи. Чинило ми се да није сувишно на њега подсјетити ни на овом еминентном научном скупу.

Својевремено смо подробно писали о „Акционарској штампарији у Никшићу (1898-1943)” у Академијином издању „Црна Гора у Гутенберговој галаксији – Историја црногорског штампарства од краја 15-ог вијека до 1916. године” (Подгорица, 1994). Стога ћемо овдје подсјетити на то како је дошло до демолирања штампарије „Народне мисли” 9. септембра 1907, како су реаговали Никшићани и како је овај драстични случај кршења *Устава* коментарисан у јужнословенској штампи.

Наиме, оснивање Акционарског друштва Никшићке штампарије и покретање, с тим у вези, првог никшићког листа *Невесинџа* 1898. године, тијесно су повезани за сплет повољних околности у развоју Никшића после ослобођења 1877. године.

Привредни замах и везе са црногорским и свјетским тржиштем, просвјетни и културни успон града под Требјесом, опшtedруштвена и политичка гибања крајем 19. стољећа наметнула су императивну потребу оснивања штампарије и једног листа. О томе како су те двије институције крајем 19. вијека конституисане, каква је била њихова дјелатност и профил, опширно смо писали у цитираној књизи.

Никшићка акционарска штампарија, осим листова *Невесинје*, које је излазило од 6. маја 1898. до 20. јануара 1899. и *Оногошта*, објављиваног између 13. маја 1889. и 6. децембра 1900, до 1902. године штампала је десетак монографских публикација (књига и брошура), а онда је до 1906. године трајала пауза у њеном раду, када је поново наставила своју штампарско-издавачку дјелатност, благодарећи предузимљивом никшићком љекару др Јовану Кујачићу.¹ Кујачић је иницирао организовање новог акционарског друштва за оснивање штампарије и покретање једног политичког листа. На његов предлог новопокренутом листу дато је име *Народна мисао*, чији се први број појавио на свјетло дана 3. септембра те године. Др Кујачић је у другом броју у чланку „Како мислимо” изложио основне замисли програмске платформе и концепт гласила, који је, у ствари, био програм црногорске опозиције која се окупљала око клубаша. *Народна мисао* је излазила годину дана – до 9. септембра 1907. Отворено је нападала званични режим, због чега је листу расла популарност у народу. Лист су уређивали проф. Јован Николић² (главни уредник бр. 1-8 за 1906. годину), учитељ Јанко Тошковић (главни уредник бр. 9-17/1906. и 1-39/1907. год.), др Јован Кујачић и књижевник Симо Шобајић од бр. 4-ог 1907.³

Штампарија *Народне мисли* из дан у дан постизала је све већи успјех. Поред новина, штампала је разни канцеларијски и трговачки материјал за потребе администрације, а и покоју књигу. Прва књига је била Кујачићев превод Толстојевог дјела „Друштвени положај у Русији”, у којем је велики писац шибао царски режим на челу са императором. Приликом демолирања штампарије с јесени 1907. од Толстојеве брошуре спасено је свега педесетак примјерака.

Послије избора 1906. године, који су били посве слободни, у црногорском Парламенту издвојила се једна група народних посланика, једномишљеника *Народне мисли*, која је управо представљала организовање Народне странке у Црној Гори. Заправо, Народна странка се почела развијати око никшићке *Народне мисли*, а у Скупштини је конституисан Клуб Народне странке. Слободоумно и либерално писање *Народне мисли* за оно вријеме, залагање за плурализам и парламентаризам – сметало је,

¹ Др Душан Ј. Мартиновић: *Др Јован Ст. Кујачић ((1869-1958).-Портрети IV, Цетиње, 1991, стр. 176-197.*

² Василије Лукић: *Професор Јован Николић као просвјетни и културни радник.-Историјски записи, Титоград, 1981, бр. 1, стр. 99-114.*

³ Др Душан Ј. Мартиновић: *Симо П. Шобајић (1878-1916).-Портрети V, Цетиње, 1995, стр. 118-131.*

дакако, званичном режиму. Црногорска цензура се појавила први пут над овим листом, чији су поједини бројеви запљењивани. Осине присталице црногорске владе и владајућег режима – тзв. „праваши”, као окорели противници „народњака” („клубаша”) 9. септембра 1907. упали су у штампарију *Народне мисли* и демолирали је, тако да су је онеспособили за даљи рад. Послије тога лист је престао да излази.

Поводом овог немилог догађаја, грађани Никшића су телеграфски протестовали код црногорског суверена – упутили су му петицију, која *ad litteram* гласи:

„Ваше краљевско Височанство наш узвишени Господару!

С непреболном раном у души јављамо Вашем Краљ. Височанству, да је јуче око 4 сата по подне а под вођством командира Ђура Јововића, капетана Бошка Мијушковића, официра Мирка Николића и Ђузе Вукотића, гомила војника напала на нашу штампарију а на Твоју просвјетну установу. Све је порушено и под ноге бачено.

Наш узвишени и велики уставни владару, тај је поступак огромно згромио Твоје вазда вјерне а јуначке Оногошћане. Они су тим варварским поступком тим жешће убијени јер је дивљом руљом управљала баш Ваша војничка грађанска власт и што се тим пакленим недјелом хтјело омаловажити грађанство овог соколовског града, набацајући на њега нечовјечно љагу нелојалности наше према Теби и Твоме узвишеном дому. Уз то је [нечитко] нашој грубо дивљаштво надувених зликоваца погазило Устав, кога си нам Ти даровао и бацило се варварском [нечитка ријеч] на Твоју и Твога народа просвјетну установу. Господару споменутим разбојницима није било доста самог нечовјечног учинка, него су јавно пред Твојим народом звали руљу у Твоје име да злочин изврши. Грозно варање Твога вјерног народа! Господару, ми грађани Твога поноситог Оногошта, вазда вјерни Теби, Твоме дому и Црној Гори са општег збора овим протестујемо само пред Твојим узвишеним лицем против оваквих злочина, противу тешке увреде нанесене Теби и Твојим светим установама. Уз то, Те молимо као оца и великог свог господара не дај самовољи, да руши оно што смо под високим Твојим закриљем стекли. Вазда готови живот дати за те Твоје законе, Твоју земљу и сиромашни народ Твој, молимо Те да будеш увјерен у нашу најчвршћу поданичку љубав и покорност, кличемо Ти сви једним срцем, живио нам Господару!

Одани и вјерни грађани града Никшића.”⁴

⁴ Државни музеј Црне Горе, 1907, бр. 68.

Након тога и лист је престао да излази.

Послије петиције грађана Оногошта црногорском суверену, услиједио је протест 75 угледних никшићких грађана 11. априла, који су се упутили на Цетиње да лично од Књаза затраже заштиту од насиља локалних војних старјешина.

Никшићку делегацију црногорски књаз није ни примио, већ их је преко свог ађутанта упутио да се редовним путем обрете надлежним властима. С овим у вези, Министарство унутрашњих дјела Књажевине Црне Горе наредило је Обласној управи Никшића да протјера преко црногорске границе главног сарадника листа *Народне мисли* Милана Маленицу „као туђег поданика који је понајвише својим чланцима изазвао оно народно огорчење које се излило на Никшићку штампарију.”⁵

Уништење Никшићке штампарије као случај без преседана у Црној Гори изазвао је велики публицитет српских и хрватских новина, и разних новинских агенција, које су писале о овом нецивилизованом чину.

Новосадска *Застава* тим поводом писала је како је „Група сељака из околине Никшића, на броју око 400, под вођством командира Ђура (Ђузе) Вукотића, капетана Ђура Јововића и Бошка Мијушковића, рупили су у Никшић, оборужани револверима и ножевима, и ударили на Акционарску штампарију у којој се штампа ‘Народна мисао’.”⁶

Слично је писала и београдска штампа: „Око 400 људи из околине Никшића, наоружани револверима и ножевима, предвођени једним командантом и среским начелником, упутили су се у Никшић и разорили штампарију ‘Народне мисли’. Све су радње затворене. У вароши влада ужасно огорчење.”⁷ *Политика* је пренијела кратку вијест са Цетиња бечке новинске агенције *Korenspondenc-biro*: „Око 400 људи из Никшића наоружани револверима и бајонетима упали су у Никшић и разорили штампарију ‘Народне мисли’.”⁸

Bosnische post, орган Земаљске владе у Сарајеву објавио је исту вијест као и београдска *Политика* и додао: „У граду влада велико узбуђење. Трговине су затворене. Групе ће бити позване да успоставе ред.”⁹ (текст на њемачком језику).

⁵ *Глас Црногорца*, Цетиње, 1907, бр. 18, 14. IV, стр. 3.

⁶ *Застава*, Нови Сад, 1907, бр. 87.

⁷ *Штампа*, Београд, 1907, бр. 101.

⁸ *Политика*, Београд, 1907, бр. 1162.

⁹ *Bosnische Post*, Sarajevo, 1907, br. 95.

Загребачки *Обзор* два пута је јављао о овом догађају. Први пут биљежи да се нападало с повиком „Напријед ко је Господарев!“. У другом допису саопштава како је Књаз никшићкој депутацији одговорио да ће: „по часним постима читати његов одговор на њихове оптужбе у јавним огласима”,¹⁰ што се, по неким ауторима (В. Шакотић), тумачило као књажева пријетња да ће укинути устав.¹¹ Један други загребачки лист *Pokret* писао је да су војни главари говорили сељацима да је Господар наредио да: „поруше штампарију и убију уредника ‘Народне мисли’ и да је Маленица под жандармеријском стражом протјеран из Црне Горе”.¹²

Почетком маја 1907. године Редакција *Народне мисли* се у одмјереном тону обратила читалачкој публици, упознајући је да су готово све српске и хрватске новине са симпатијама писале о њиховом листу, осуђујући дивљи напад на Штампарију и Лист, уз потенцирање да је „овај нечувен напад војске, беспримјеран у уставним земљама.” Никшићки лист додаје: „Са своје стране констатујемо да је крај свега напада и дармара почињеног у штампарији, нама далеко тежа ванзаконска цензура, установљена послје тога догађаја.”¹³

Догађаји у Никшићу су скренули одређену пажњу и дипломатских кругова. Кун Остон, аустријски посланик на Цетињу, 10. априла јавио је барону Еренталу, аустријском министру, о уништењу Никшићке штампарије, а у извјештају од 17. априла говори подробније о случају М. Маленице.¹⁴

Средином априла 1907. године Штампарија је поново почела да ради и Лист да излази под уредништвом др Јована Кујачића. Лист је, међутим, био изложен цензури а поједини бројеви плијењењу и забранама. Уз то, била је пауза у излажењу *Народне мисли*; криза је у мају дошла до пуног изражаја, али је Лист и даље излазио под уредништвом Сима Шобајића, који је уредио свега два броја (24. и 25) и послје тога, да би избјегао хапшење, емигрирао преко границе. Убрзо је и лист *Народна мисао* нестао са јавне сцене; излазио је, дакле, годину дана и угасио се!

¹⁰ *Обзор*, Загреб, 1907, бр. 119.

¹¹ Вељко Шакотић: *Никшић у Књажевини (Краљевини) Црној Гори.*-Никшић, 1996, стр. 378.

¹² *Pokret*, Zagreb, 1907, br. 101.

¹³ *Народна мисао*, Никшић, 1907, бр. 18.

¹⁴ Архив Народног музеја Цетиње, Приновљени документи, бр. 33/V.

ЗАКЉУЧАК

Иако је *Уставом* из 1905. године прокламована и зајемчена слобода изражавања и слобода штампе (Чл. 209: „Сваки црногорски држављанин има право да у границама закона искаже своје мисли говором, писмом, штампом или у сликама”; Чл. 210: „Штампа је Црној Гори слободна. Не може се установити не цензура ни кауција нити каква превентивна мјера која спречава излажење, продају и растурање списа и новина, осим по закону о штампи”; Чл. 214: „Црногорски држављани имају право обрађати се молбама државнијем властима. Они имају право и жалити се против незаконитијех поступака власти”), у случају листа и штампарије *Народне мисли*, као што смо видјели, десило се најгрубље насиље.

У својој инаугуралној пријесточној бесједи поводом проглашења октроисаног *Устава* 6/19. децембра 1905. књаз Никола Први је пред народним парламентом рекао, између осталог, да је увидио потребу „да земљи да и слободан Закон о штампи” који је потписао 1. децембра исте године, а који ће ступити на снагу 1. фебруара наредне 1906. године, док о самој слободи штампе потенцирао је сљедеће:

„Штампа је продужени облик људске ријечи, а ријеч има своју важност кад је слободна и истинита. Штампа је орган мисли. Мисли се њом распрострањавају, па као и саме мисли она мора бити слободна и независна, те, као таквој, и дужност јој је да помаже власти у њином руковођству и дјелима, а да устане вазда када би се народни интереси нашли повријеђени. Али није ни то само мисија њена, – њена је мисија много виша у издавању и публицирању умних радова. Личне мржње, чегрљање, простота изазивања и ништавност предмета не просвјећавају народ, нити облагорођавају јавност. У нашој земљи штампа треба да буде фактор напретка и здраве просвјете. Она је позвана да буде још и јавна установа, из које се црпи ред, мир и љуцкоћа, а дужност јој је да ради на сједињењу народа посредством моћне везе идеја. Она ће, Ја сигурно држим заштићивати све што је узвишено и свето, те ће њено дјеловање бити тада од благотворног утицаја, и моћи ће се увијек залијетати и без опасности мах пуштавати, јер јој је задатак да бдије над свачијом сигурности и да претијече зла и несреће. Ја се много уздам у слободну штампу и радујем јој се, као једном мудрому и ревном Мом помагачу на просвјећењу на-

родном. Дао Бог да црногорска пера одрже Домовину гласом и славом на оној висини гдје су је попели сјајни цефердари”¹⁵

Као што се види, књаз Никола је врло надахнуто говорио о слободи штампе у пријесточној бесједи, али у пракси није био досљедан да испоштује норме које је у њој заступао. Напротив, допуштио је, а можда и лично сугерисао да се на онако драстичан начин газе уставне норма, да се гуши на драстичан начин слобода штампе, да цензура царује, да наводно неогранично право на петицију нема такорећи никаквог ефекта, јер, коначно, он сам није примио делегацију Никшићана који су оправдано реаговали због демолирања њихове штампарије. Штавише, црногорски суверен је делегацију од 75 угледних Никшићана упутио да се обрате локалној власти, што иронично звучи, када се зна да је та иста власт организовала дивљачко рушење штампарије, уништавање Толстојеве књиге „Друштвени положај у Русији”, у преводу др Јована Кујачића (остало свега педесетак егземплара!). Поспрдно обећање Књажево Никшићанима да ће „по часним постима” читати њихову петицију такође дјелује иронично и неозбиљно.

---

¹⁵ *Црногорски законици. Правни извори и политички акти од значаја за историју државности Црне Горе. Зборник докумената.* Књига IV. Приредили: др Бранко Павићевић и др Радослав Распоповић.-Подгорица, 1998, стр. 38-39.

